

MITJA ŽAGAR

Stanje, vloga in perspektive pravnih znanosti na Slovenskem

Sekcija Marksističnega centra CK ZK Slovenije in Zveza društev pravnikov Slovenije sta 6. decembra 1988 organizirali razpravo o stanju, vlogi in perspektivah pravne znanosti na Slovenskem. Razprava je potekala v okviru priprav na posvet o stanju in razvoju vseh družboslovnih znanosti v Sloveniji (organizator MC CK ZKS) in je razkrila številna pomembna vprašanja, ki so pristno povezana s perspektivo in razvojem prava in pravnih znanosti.

Pričujoči prispevek ni le skrajšan zapis razprav posameznih udeležencev, ampak poskuša v sintetični obliki predstaviti vsa ključna vprašanja in potek celotne razprave tako, da vsebinsko poveže misli vseh razpravljalcev o posameznem vprašanju; zato besedilo ne navaja posebej imen razpravljalcev o posameznem vprašanju; katerih misli povzema.

V razpravi za okroglo mizo so sodelovali:

dr. Anton Perenič, dr. Albin Igličar, dr. Lovro Šturm, dr. Boštjan M. Zupančič, dr. Marijan Pavčnik, dr. Gorazd Trpin, dr. Lojze Ude, dr. Šime Ivanjko, dr. Rajko Pirnat, mag. Anica Popovič, Vinko Kastelic, dr. Ljubo Bavcon, dr. Mitja Novak, mag. Nikolaj Abrahamsberg, dr. Karel Zupančič, mag. Etelka Koprivc, dr. Andrej Kirn, Pavle Car, dr. Janez Šinkovec in dr. Ciril Ribičič.

I

Razprava o stanju, vlogi in razvojnih perspektivah pravne znanosti na Slovenskem je opozorila na vrsto zanimivih in pomembnih vprašanj, ki se zastavljajo o pravu danes in v prihodnosti. Pri razpravljalcih je bilo mogoče opaziti precej podobnosti in soglasja pri opredeljevanju in presoji razmer in problemov – pa tudi pri opredeljevanju nadaljnjega razvoja in perspektiv, čeprav so razpravljali z različnih vidikov: iz (različne) »prakse« in z gledišča različnih disciplin pravnih znanosti.

Preden povzamemo razpravo in njen potek, kaže opredeliti nekaj bistvenih vprašanj, ki so se izluščila:

– vpliv ideologije in politike na pravo in pravno znanost ter vloga vrednot pri uporabi prava: gre zlasti za medsebojni odnos politike in pravne teorije in prakse ter za vpliv pravne stroke, teorije in prakse na oblikovanje naše zakonodaje; vprašanje relativne neodvisnosti prava – zlasti neodvisnosti sodišč od politike ter neodvisnost pravne teorije;

– vprašanje etike in morale pravnikov, vprašanje njihove strokovnosti in njihovega družbenega ugleda;

– vloga, položaj in kakovost pravn(išk)e izobrazbe in izobraževanja pri nas: njene možnosti in slabosti ter zlasti omejitve zaradi premajhnega (in preozkega) predznanja in znanja študentov prava, slabih materialnih možnosti ter neustreznega financiranja pravnega izobraževanja; pravno izobraževanje kot podiplomski študij;

– problemi naše zakonodajne in pravne prakse ter pomanjkanje raziskovanja in zlasti objektivnih raziskav tega področja: gre za probleme, ki so v posameznih okoljih in so zlasti povezani s prenormiranostjo ter izredno hitrim in pogosto neusklajenim spreminjanjem zakonodaje (zakonov in drugih pravnih predpisov – tudi ko gre za temeljne družbene odnose in področja);

– problemi informacijske zaprtosti, pomanjkanje raziskovalnih programov za razvoj stroke in sredstev za spremljanje razvoja v svetu; neustrezna in nezadostna sta tudi financiranje znanstvenoraziskovalnega dela na tem področju ter delež pravne znanosti v družboslovnih znanostih;

– problemi pravne informatike, ki se izražajo v slabi tehnično-tehnološki opremljenosti izobraževalnih, raziskovalnih in pravosodnih institucij ter v dejstvu, da ni centralne banke podatkov;

– vprašanje upravne znanosti kot posebne, interdisciplinarne znanosti, ki sega na področja pravne, sociološke, politološke in organizacijske znanosti; pri tem je pravni vidik le en – sicer izjemno pomemben – del, ki se tudi pri nas postopoma oblikuje v samostojno znanost.

V razpravi sta bila nekoliko manj obravnavana povezanost pravne znanosti z drugimi družboslovnimi znanostmi ter njihov medsebojni odnos, pogosto pa se izraža tudi potreba po celovitem in interdisciplinarnem raziskovanju prava.

Sama razprava pa mora pomeniti le enega od prvih začetkov širše razprave o perspektivah prava – zlasti pravne znanosti in izobraževanja, ki mora kot kontinuiran proces potekati v vseh institucijah, ki se ukvarjajo s pravnim izobraževanjem, znanstvenoraziskovalnim delom in uporabo prava (pravosodje in upravni organi).

II

1. Pravna stroka je bila pri nas pod dvojnimi udarom: na eni strani je na pravo – pa tudi na pravno znanost – vplival odnos politike do njega in je bil pod neprestanimi pritiski (dnevne) politike, po drugi strani pa so pravo in pravno znanost neprestano kritizirale druge družboslovne znanosti – zlasti sociologija in ekonomija, ki sta kritizirali normativno institucionalni del stvarnosti. Kljub razmeram je pravni stroki (zlasti pravni teoriji) vseeno uspelo ohraniti del samostojnosti.

Vzrok za takšen položaj pravne znanosti je na eni strani sama narava predmeta, ki ga obravnava. Pozitivno pravo, na katero so tako ali drugače vezane vse pravne discipline, je tesno povezano s politiko, ki ključno vpliva na njegovo oblikovanje. Na drugi strani pa sta bila tudi pravo in pravna znanost znotraj njega obremenjena z domnevno inovativnostjo našega sistema: posledica tega je tudi, da je pravna znanost premalo spremljala razvoj pravne znanosti po svetu ter zato ni oblikovala kritičnega odnosa do sočasne pravne znanosti v svetu in tujih pravnih sistemov.

To je vplivalo tudi na teorijo prava – kot temelj pravne znanosti. V sodobni (pravni) državi so vsa osrednja družbena razmerja pravno urejena, vprašanje normiranja teh razmerij pa je eno ključnih družbenih vprašanj v današnji »pravni civilizaciji«. Pravna teorija pa poskuša ugotoviti, kako je ta razmerja mogoče pravno urediti, iz katerih elementov je treba izhajati in katere elemente je treba upoštevati.

2. Pri presoji družbene vloge prava smo pri nas pogosto – pod vplivom trenutnih razmer – nihali iz ene skrajnosti v drugo: od popolnega zanikanja pomena prava do njegovega povečevanja in absolutiziranja. V razvoju pravne stroke po drugi svetovni vojni bi lahko opredelili tri razvojna obdobja:

a) obdobje pravnega »nihilizma« v prvem povojnem obdobju, ko se je pri nas pozabljalo na pomen prava pri normiranju družbenih odnosov in ko je bilo ključno merilo odnosov v družbi »revolucionarni občutek pravičnosti«;

b) prvemu obdobju je sledilo obdobje »pravnega voluntarizma«, ko je vladalo prepričanje v »vsemoč pravnih norm«, s katerimi se želi spremeniti družbena stvarnost in želijo odpraviti odkloni. V tem obdobju je morala (pravna) teorija iskati opravičila za nove pravne institute ne glede na njihovo stvarno in teoretično utemeljenost;

c) ob družbeni krizi v drugi polovici osemdesetih let se počasi uveljavlja »pravni realizem«, v katerem poskušajo odmeriti pravo pravo mero in mesto ter ugotoviti resnično moč in pomen pravnih norm.

V obdobju »pravnega realizma« se kaže problem, kako realno ovrednotiti dosedanja razvoj naše pravne prakse in teorije. Kritičen odnos ne pomeni avtomatičnega in nekritičnega zanikanja vsega dosedanjega, ampak terja, da iz dosedanjega razvoja izluščimo pozitivne pridobitve in dosežke.

»Pravni realizem« bo verjetno tudi v bodoče ena temeljnih smeri prihodnjega razvoja. Pri realnem vrednotenju vloge in pomena prava in pravne znanosti bo treba realno ovrednotiti tudi raziskovanje prava ter njegovo financiranje v Raziskovalni skupnosti SR Slovenije, kjer je treba zagotoviti enakopravnost pravnih z drugimi družboslovnimi znanostmi.

3. Pri razumevanju in presoji stvarnosti ter teorije, pa tudi pri razumevanju prava, ne smemo izhajati le iz modela (razmerja):

teza + antiteza = sinteza.

Ta model predvideva skozi sintezo oblikovanje povsem nove kvalitete, ki se oblikuje iz teze in antiteze, ob tem pa tako teza kot antiteza izgubita svojo samostojnost in (nekatero) svoje lastnosti, ko se iz njiju oblikuje nova kvaliteta, sinteza.

Upoštevati moramo tudi drugi model, ki ne terja nujno, da teza in antiteza izgubita svojo samostojnost in svoje lastnosti, kot se to dogaja pri oblikovanju sinteze. Ta model je:

teza + antiteza = komplementarnost, ki se izraža v simbiozi.

Pri oblikovanju simbioze tako teza kot antiteza ohranita svojo samostojnost ter svoje bistvene lastnosti in značilnosti, hkrati pa je ta simbioza tudi nova pomembna kvaliteta – tolerantnost.

4. Kontinentalne pravne kodifikacije kljub svoji splošnosti in abstraktnosti ne morejo biti vedno primerne za uporabo v vsakem konkretnem primeru, ki je vedno nekaj posebnega in enkratnega in katerega vseh ključnih značilnosti ni mogoče vnaprej predvideti. Zato mora biti uporaba prava v konkretnem primeru nujno ustvarjalno dejanje – ena od oblik ustvarjanja prava.

V kontinentalnem pravu je vloga sodišč pri oblikovanju prava bistveno omejena, saj sodišča – v primerjavi z anglosaškim pravnim sistemom – nimajo neposrednega vpliva na oblikovanje prava in normativno urejanje. Da bi omilili nekatere slabosti kontinentalnega prava, bi kazalo urediti institucionalno možnost za vplivanje sodne prakse in pravne teorije na zakonodajo, na pravno urejanje.

5. Pri presoji kontinentalnega prava in njegovi kritiki sta nujno potrebni objektivnost in relativizacija (prednosti in slabosti) kontinentalnega ali anglosaškega pravnega sistema, upoštevati pa je treba tudi njun medsebojni vpliv. Ko s stališča anglosaškega pravnega sistema kritiziramo kontinentalno teorijo in prakso, mnogi argumenti držijo in so bistvena osvežitev kontinentalnega prava. Na drugi strani pa tudi ne smemo zanemariti ocen in kritik anglosaškega pravne-

ga sistema, v katerih opozarjajo na slabosti v državah in družbah, kjer je ta sistem uveljavljen.

Glede razmerja med kontinentalnim in angloameriškim (anglosaškim) pravom je mogoče (pogosto) upravičeno kritizirati kontinentalno pravo, ki se premalo oplaja pri angloameriškem, in ki premalo upošteva prakso sodišč, na drugi strani pa ni mogoče pozabiti na pridobitve kontinentalnega prava pri dosedanjem razvoju ter nekritično sprejemati tudi slabosti angloameriškega prava.

6. »Pravo so ljudje«. Zato je vprašanje pravne stroke tudi vprašanje kadrov. V pravni stroki smo priča nekakšni spirali: zaradi nizkega družbenega ugleda prava in pravnikov (ter včasih tudi njihovega slabšega nagrajevanja) se je poslabšala njihova kadrovska struktura; slabši kadri pa po drugi strani ne morejo dvigniti ugleda pravnega poklica in rasti ugleda prava.

Da je v naši družbi pravo zapostavljeno, se kaže na različne načine: težave pri financiranju imajo sodišča in drugi (u)pravni organi, problemi so pri financiranju izobraževanja prava, pri zagotavljanju opreme in možnosti.

Vendar ni slab le položaj prava, ampak je tak položaj značilen za celotno družboslovje. To kaže, da se ne zavedamo dovolj pomena družboslovne inteligence za oblikovanje narodne (nacionalne) in družbene zavesti, še zlasti pa velike vloge pravne inteligence pri tem (pisanje, javno delovanje...).

7. Zastavljajo se nekatera vprašanja, povezana z vlogo in odgovornostjo pravnika za pravni pojav, za pravo:

a) *Kakšna je vloga definicije prava in pravne teorije?* Produktivno je le tisto pravo, ki osmišlja pravni pojav. Pravniki so temeljni vir prava, zato je za razvoj prava pomembno, da poznajo pravno teorijo in definicije prava, saj je to temelj za njihovo kakovostno delo (uporabo prava).

b) *Pomen pravne dogmatike in pozitivnega prava v pravnih znanostih.* V dosednji praksi pravnih znanosti je prevladovala pravna dogmatika, ki ni dovolj upoštevala družbene stvarnosti in je (bila) pogosto etatiistična in normativistična (v slabem pomenu): v takih razmerah se nekritična stališča niso pojavljala in uveljavljala le v pravni praksi – ampak tudi v pravni znanosti, in to ne le pri pozitivnopravnih znanostih, ki se ukvarjajo le s konkretnim pozitivnim pravom, ampak tudi v splošni teoriji prava in države.

Ob tem je seveda treba poudariti pomen pravne dogmatike za pravo in za delo pravnika, vendar pa je treba določiti in oblikovati realne meje pomena pravne dogmatike v konkretni situaciji.

c) *Izobraževanje pravnika?* Pomembno je opredeliti, kakšnega pravnika potrebujemo: pravnik bi potreboval široko splošno znanje (družboslovno in klasično – med drugim tudi znanje latinščine), temeljno poznavanje filozofije, sociologije in logike, poznati bi moral teorijo in filozofijo prava. Vse to bi pravniku lahko omogočilo poznavanje njegovega ožjega pravnega področja, za katero se specializira.

Nikakor ne rabimo pravnih obrtnikov, ozkih pravnikov, ki niso splošno razgledani, čeprav je takšnih danes vse več. Delno so krivi za to samo izobraževanje pravnikov in učitelji prava, vendar je mogoče ugotoviti, da je tudi raven splošne izobrazbe (ki jo študenti prinesejo na fakulteto) vse nižja in slabša, da je njihovo predhodno znanje zelo pomanjkljivo. Pri tem se kaže tudi odsotnost vzgoje v našem izobraževalnem sistemu in zapostavljenost vloge morale in poštenosti – pravičnosti kot ključnih vrednot.

Sploh kaže razmišljati tudi o potrebnosti poklicnega kodeksa pravnikov, ki

bi opredeljeval moralna in etična pravila dela pravnika. Pobudo za pripravo takega dokumenta je dala tudi Zveza društev pravnikov Slovenije.

Mogoče bi k rešitvi teh vprašanj lahko pripomogla uvedba pravnega študija na podiplomski stopnji ali pa vsaj redna praksa specializacij in drugih oblik podiplomskega študija za pravnike, ki bi omogočile dodatno izpopolnjevanje pravnikov na posameznih pravnih področjih, potem ko bi na dodiplomski stopnji dobili čimbolj poglobljeno splošno pravno znanje.

d) *Ideologija?* Pravniki ni obrtniki, aparat, ki v konkretnem primeru mehanično uporabi (že obstoječe abstraktno) pravo, ampak je uporaba prava ustvarjalno delo.

Zlasti je pomembna (strokovna in utemeljena) obrazložitev pravnikove odločitve, ki je temeljni porok kakovosti dela pravnikov in pravnosti. Neprimerni so vsi tisti pravni predpisi, ki ne terjajo razlage in utemeljitve konkretne (pravne) odločitve. Pri obrazložitvi je bistveno pravno argumentiranje kot bistveni element neodvisnosti pravnika (pravnih institucij in zlasti sodišč) ter hkrati kot element pravne zavesti in etike pravnika.

Pravnik bi moral biti ustvarjalni intelektualci, ki je relativno samostojen v odnosu do politike.

8. Teoretične razprave vedno determinirata čas in razmere, v katerih se odvijajo, zato so včasih nekatere teze bolj antiteze obstoječemu stanju kot pa znanstvena stališča.

Kritika očita pravnemu sistemu, da je slab, odtrgan od življenja, da sodišča nimajo vpliva na oblikovanje prava, da je pravo popolnoma odvisno od politike. Mnogo očitki držijo.

V takšnih primerih se pojavljajo naravnopravne teorije in šole, ki poudarjajo pomen vrednot – in zlasti pravičnosti (ta merila poskušajo objektivizirati: objektivno pravo, človekove pravice in svoboščine . . .) – v pravu ter iščejo utemeljitev za svoje kritike obstoječega sistema. Problem utegne nastati, če kritika naravnopravne šole trči ob načeli ustavnosti in zakonitosti (ki izhajata iz pozitivnega prava), še zlasti ker sta tudi ustavnost in zakonitost ter iz njiju izhajajoče načelo pravne varnosti bistveni elementi pravičnosti: načelo enakosti pred zakoni označuje Kelsen kot enega od bistvenih elementov pravičnosti.

Pravo je nujno medsebojni vpliv (različnih) interesov in poskus iskanja kompromisa med njimi. Ker so subjekti, nosilci interesov, lahko močno različni in v različnih položajih, je v pravu zelo pomembno načelo enakopravnosti subjektov (ne glede na raso, narodnost, spol . . . in tudi ne glede na politično opredelitev), kar je še zlasti pomembno za enakopravnost subjektov v večnarodni skupnosti.

9. V naši pravni teoriji je naravnopravna teorija relativno slabo prisotna in še vedno prevladuje normativna koncepcija. Posamezne naravnopravne teorije in načini mišljenja se še oblikujejo, so pa v določeni meri res tudi izraz sedanje družbene stvarnosti.

10. Ko govorimo o slabostih in prednostih posameznih rešitev, je treba vedno upoštevati stvarnost na posameznih področjih, saj je stanje na različnih področjih lahko močno različno.

To velja tudi, če gledamo položaj po regijah. Maribor – kot drugo slovensko univerzitetno središče – tako nima visokošolske institucije, ki bi se ukvarjala z družboslovnim pravnim raziskovanjem; precejšen vpliv na take razmere ima tudi okolica.

Kažejo se potrebe, da bi dopolnilni štiriletni pravni študij na visoki stopnji (za posamezna področja) uvedli tudi v Mariboru, o čemer potekajo že tudi nekateri dogovori.

11. Študij prava je na nizki razvojni stopnji, in to le ne zato, ker je pedagoško delo na nizki ravni, ampak tudi zaradi drugih vzrokov: objektivne možnosti (za delo), finance, odnos do prava in do dela pravnikov, nizek družbeni ugled prava.

Da bi izboljšali sedanjo raven znanja, je v izobraževanju nujno treba uveljaviti pozitiven pristop k pravni stroki s širšim in bolj poglobljenim prenosom pravnih znanj in s spoznavanjem pravne znanosti. Le znanje in izobrazba, predstavitev in kritično ovrednotenje stanja – so načini, kako naj se dvigneta družbeni ugled in kakovost prava. Pogoji za izboljšanje položaja prava so ljudje, ki morajo poleg ustreznega znanja v izobraževalnem procesu spoznati in pridobiti tudi moralo ter spoznanje in zavest o družbenih vrednotah, o čemer pa študenti prava med študijem le zelo malo zvedo; pri izobraževanju bi bilo treba bodoče pravnike usposobiti za ustvarjanje (in zlasti ustvarjalno uporabo) prava.

Problem je tudi pojav, ki ga opažajo na pravnih šolah v zadnjih letih, da na te šole prihaja pretežno (ali skoraj izključno) ženska populacija – pogosto tudi s slabšim učnim uspehom. To seveda vpliva na samo kakovost študija, pa tudi na »output« teh šol.

12. Zastavlja se vprašanje, kako pritegniti čim boljše študente za študij prava. Verjetno starost 14 let ni ustrezna doba, ko naj bi se posameznik odločal o svojem poklicu in nadaljnjem izobraževanju. Proces zorenja se podaljšuje in ravno tako tudi proces izobraževanja. Zlasti za družboslovno izobraževanje pa je izredno pomembna široka splošna izobrazba, ki naj bi jo zagotavljale splošne srednje šole.

V angloameriškem sistemu je študij prava (tako kot npr. študij medicine) podiplomski študij, na katerega se vpisujejo študenti, ki so končali zlasti sociološke, filozofske ali druge družboslovne fakultete, ki jim zagotavljajo temeljno znanje, ki omogoča kakovosten pravni študij.

Spremeniti bi bilo treba tudi način financiranja pravnega izobraževanja, ki ne bi več slonel le na številu študentov, kar je danes vzrok za velik vpis na pravne šole, pa tudi za zniževanje meril.

Za vpis na pravno fakulteto bi bilo treba uveljaviti kot temelj selekcije spremenjeni izpit, kjer bi preverili splošno znanje kandidatov (znanje jezika, zgodovine, filozofije . . .). Tako bi zagotovili manjše število študentov z boljšim predznanjem, kar bi omogočilo boljšo kakovost samega izobraževalnega dela in tudi vključevanje študentov v raziskovalno delo.

13. Pomembno je vprašanje veljavnosti prava in zaupanja v pravo: pri tem ni aktualno le vprašanje razhajanja med pravnimi kodifikacijami in stvarnostjo, ampak se kaže tudi problem »instrumentalnega pojmovanja prava« (ideologizacija prava kot sredstva politike in »revolucionarne prakse«), katerega posledica je necelovitost in netrajnost zakonodaje, saj se stalno spreminjajo tudi ključni zakoni. Problem je tudi uporaba političnega izrazoslovja v zakonodaji in njene (pravne) nejasnosti in nedoločnosti.

Premalo je prodrlo spoznanje, da je pravo del (splošne, človeške) kulture, in ne le »v zakon prelita volja oblastnika« – zakonodajalca. Pravo mora zato nujno izhajati iz moralnih vrednot družbe, iz razmerij v civilni družbi in ne more biti izključno odvisno le od »volje države«, saj nihče ne more zagotoviti prisilnega uresničevanja prav vseh pravnih norm.

Posledica stanja pri nas je zmanjšan ugled prava, sodišč in pravne stroke, ki pogosto sploh niso »navzoči« pri nastajanju zakonodaje. Na drugi strani pa je zato tudi pravna znanost odmaknjena od stvarnosti.

14. K takšnim razmeram precej prispeva tudi »anonimnost« dela, ki se je pri nas uveljavila v nekaterih okoljih (in zlasti v upravnih organih), kjer ni možnosti za

ustvarjalno uveljavljanje posameznika. Takšne razmere ustrezajo neambicioznim in neiniciativnim pravnikom (ki pogosto tudi nimajo ustreznega strokovnega znanja in podlage), medtem ko ustvarjalni pravniki takšnega anonimnega dela niso pripravljeni sprejeti in tovrstna delovna mesta zapuščajo. Takšne razmere še dodatno vplivajo na kakovost dela v teh okoljih in na padanje ugleda pravnega poklica in stroke (ugleda nekaterih pravnih institucij).

15. Nejasna sta tudi vloga in mesto samoupravnega prava, saj – kljub njegovi v ustavi deklarirani avtonomnosti, enakopravnosti in večji teži – ni jasno, ali gre za samostojno in enakopravno pravo ali pa le za izvedbeno pravo. Dejansko je naša zakonodaja vseobsežna in imajo zakoni ključen pomen. Samoupravno pravo, ki ima (mora imeti) svoj izvor v ustavi, je v praksi omejeno le na izvedbeno pravo (za uresničevanje zakonov).

Problem pa se kaže (tudi v okviru možne samostojnosti samoupravnega prava) še v pomanjkanju ustrezne pravne izobrazbe pravnikov za oblikovanje prava.

16. Ne dejansko in ne normativno ni bilo pravih možnosti za uveljavljanje samoupravnega prava. Tudi večina pravne teorije je zastopala stališče, da je samoupravno pravo izvršilne narave.

Ustava omejuje pravice in pristojnosti države, vendar tudi pravniki predvidene in možne avtonomnosti samoupravljanja in samoupravnega prava niso (bili) sposobni uresničiti niti na tistih področjih, kjer jih politika ni omejevala. Vse to je omogočalo, da je država prevzemala preširoko vlogo, oblikovalo pa se je tudi paralelno in neformalno odločanje. V takšnih razmerah je uveljavljanje samoupravljanja in samoupravnega prava bistveno oteženo.

Slabo bi pa bilo, če ne bi priznavali tudi pozitivnih izkušenj razvoja samoupravljanja. Samoupravno pravo in praksa sta oblikovala tudi nekatere pozitivne rešitve, ki jih v bodočih rešitvah ne bi smeli zanikati in odpraviti: takšno področje je npr. vprašanje pobude »manjšine« za odcepitev od gospodarskega subjekta (še zlasti, če se zavedamo, da je prav »napredna manjšina« večinoma nosilec razvoja).

17. Da bi lahko celovito in objektivno presodili kakovost dela samoupravnih organov in sodišč, upravnih organov in rednih sodišč, bi bilo treba analizirati pravnomočno rešene predmete (vsaj v določenem obdobju) ter na podlagi tako zbranih podatkov pripraviti ocene.

Na podlagi takšnih objektivnih ocen dela teh organov bi lahko presojali kakovost dela posameznih organov, pa tudi delo posameznih pravnikov (zlasti sodnikov). Takšne ocene, zlasti če se ugotovi neprofesionalnost, morajo imeti posledice za sodnike in druge pravnike, katerih delo se spremlja, hkrati pa je treba uveljaviti tudi odgovornost za netočne in neobjektivne ocene dela teh organov in pravnikov ter drugih delavcev v njih.

Takšna praksa bi morala postati stalna in bi lahko bistveno prispevala h kakovosti dela in k razvoju pravne stroke, pa tudi k povečanju ugleda pravniškega poklica.

Težke so večinoma tudi delovne razmere pravnikov v gospodarstvu, saj imajo težave s »prenormiranostjo«, stalno se spreminja zakonodaja tudi na ključnih področjih, poleg tega pa se tudi tukaj kaže pomanjkljiva izobrazba pravnikov. Ob tem pa kaže opozoriti še na prakso sodišč in upravnih organov, ki še dodatno omejujejo ustvarjalnost in inovativnost pravnikov v gospodarstvu, saj terjajo točno določeno dikcijo (členov) in obliko samoupravnih in drugih aktov, ki jih potrjujejo ali obravnavajo.

Pravnika v gospodarstvu omejujejo v njegovi samostojnosti in inovativnosti tudi politika (s stalnim spreminjanjem zakonodaje in delovnih razmer), poslovodni

organi in pa materialni položaj organizacij združenega dela ter pravnikov v gospodarstvu, pa tudi njihov družbeni ugled in status.

19. Ljudje vedno reagirajo na dane konkretne družbene razmere, kar je značilno tudi za pravo. Napaka, ki jo pogosto store, pa je, da svoje spoznanje razglasi-jo za edino možno in večno (ga absolutizirajo) ter pozabijo na relativnost in nujno relativizacijo slehernega spoznanja.

Spremembe in celo bistvene obrate lahko spremljamo tudi v povojnem razvoju jugoslovanskega kazenskega prava (socialno terapevtične, socialno etične, represivne ... teorije prava) in dogaja se, da nova teorija včasih povsem izključuje prejšnjo in njena spoznanja. Dosedanji razvoj pa je le prinesel relativno samostojnost kazenskega (materialnega) prava na področju represivnih razmerij med državo in posameznikom.

V sleherni (normalni) družbi so konflikti, ki so še zlasti izraziti v prelomnih in kriznih obdobjih. V določenih obdobjih se zdi, da konfliktnosti v družbi (skoraj) ni, vendar razvoj pripelje do konfliktnosti družbe in s tem tudi do uveljavljanja prava. Če pravo izhaja zgolj iz države, je to pravo čisti normativizem (in na nek način sploh ni pravo, ampak zgolj sredstvo vladajočih). Za naše razmere bi lahko rekli, da se pravo z zaostrovanjem družbene konfliktnosti šele zares uveljavlja.

Za zdaj v Jugoslaviji le v Sloveniji zares prihaja do izraza konfliktnost družbe in družbenih razmerij in se zato tudi uveljavlja drugačna (za naše razmere nova) vloga prava. S tem se pravo tudi drugače vrednoti in interpretira, pojavljajo pa se tudi vprašanja (načina) uporabe zakonodaje.

Pravo – kot relativno samostojna veja in volja (ki ureja konfliktnost določenih odnosov) – se lahko razvija šele, ko ni več zgolj sredstvo vladajoče volje. V tem primeru pride do izraza in se uveljavlja ustvarjalna vloga prava in pravnika, pa tudi vloga pravne teorije in prakse pri oblikovanju prava. Teorija je sicer (bolj ali manj pogosto in prodorno) že tudi prej zaznavala nekatera vprašanja, vendar je bila teža argumentov stroke v preteklosti nepomembna ob argumentu moči (oblasti) in ob navidezni nekonfliktnosti družbe, z novimi družbenimi razmerami pa dobiva drugačen pomen in družbeno vlogo.

20. Pomembno je vedno znova tudi presoditi, kaj bi posamezne rešitve lahko pomenile v družbeni stvarnosti, če bi se uveljavile na posameznih področjih.

Tako so splošne določbe lahko zelo pomembne v civilnem pravu, ki je najbolj odvisno od volje in avtonomije strank.

Povsem nesprejemljive pa so splošne določbe v kazenskem (materialnem in procesnem) pravu, ki ureja represivna razmerja med državo in posameznikom, saj bi na tem področju določbe lahko omogočile široko državno represijo in poslabšale ali celo ogrozile položaj in pravice posameznika.

Pri nas se kaže tudi problem ureditve predhodnega kazenskega postopka, kjer po mnenju pravosodja in teorije (zlasti v Sloveniji) ni dovolj velike varnosti in zaščite posameznika v odnosu do organov pregona (položaj organov za notranje zadeve).

21. V sodobni pravni teoriji je relativiziran tudi pojem posameznih teorij in šol. Tako je spremenjeno in relativizirano tudi staro pojmovanje naravnega prava in naravnopravnih teorij.

Sodobne naravnopravne teorije ne ločujejo več strogo naravnega in pozitivnega prava in tudi ne (pred)postavljajo več večnega naravnega prava, ampak se zavzemajo za »optimalno sprejemljivo naravno pravo« – pri tem pa gre zlasti za vključevanje vrednot v pravo in vrednotenje prava, kot temeljni element pa vključujejo v pravo človekove pravice in svoboščine.

Ob takem pojmovanju naravnega prava je sistem konsistenten in v njem je mogoče opredeliti vlogo zakonodajalca, sodne prakse (vloga precedensa pri oblikovanju prava) in pravne znanosti; vsi subjekti imajo v tem sistemu aktivno in ustvarjalno vlogo pri oblikovanju prava. Vendar pa tudi ta sistem ne more premostiti problema, ki nastane, če sta zakonodajna in sodna praksa z vidika vrednotenja nesprejemljivi – to dilemo je namreč mogoče reševati le »za nazaj«.

22. V razvoju pravnega izobraževanja, pravne stroke in prava sploh bi bilo treba povečati vlogo pravnikov in pravne znanosti, da bi lahko postopoma izboljšali sedanje stanje.

Tako bi mogoče kazalo uveljaviti vlogo zborov in srečanj pravnikov, kjer bi obravnavali posamezna aktualna vprašanja teorije in pravne prakse (na različnih področjih). Udeleženci srečanj bi razpravljali o posameznih vprašanjih in do njih zavzemali svoja strokovna stališča ter na koncu sprejemali določeno stališče (z možnimi ločenimi mnenji), ki bi bilo obvezna usmeritev za zakonodajalca in pravno prakso na posameznem področju.

23. Pri raziskovanju prava in delu pravnikov bi kazalo raziskati tudi znanje in obseg znanja pravnikov v posameznih okoljih in obdobjih. Pri tem naj bi ugotovili tudi potrebo po diferenciaciji pravnega znanja glede na to, na kakšnem področju dela.

Prav tako bi kazalo podrobneje proučiti vprašanje družbenega ugleda pravnikov in pravnega poklica ter širše prava sploh, še zlasti pa vzroke za upadanje družbenega ugleda prava, na kar so opozarjali tudi razpravljalci. Raziskave kažejo, da je bil ugled prava in pravnikov konec sedemdesetih let velik, kasneje pa začne upadati.

24. Težave so tudi zaradi neustreznih materialnih možnosti in neustrezne tehnične opremljenosti, ki se še posebej odraža v tem, da pravosodne in izobraževalne institucije nimajo ustrezne informacijske infrastrukture (položaj v upravi pa je le malenkostno boljši).

Prav tako pri nas nimamo ustreznega pravnega informacijskega sistema in pa pravne baze podatkov, ki bi bila za nadaljnji razvoj pravne stroke bistvenega pomena.

25. Posebna pozornost velja upravnim znanosti in njeni povezavi s pravom. Nedvomno je upravna znanost tesno povezana s pravno znanostjo, saj je regulativna funkcija upravnih razmerij (ko gre za možnosti za doseganje družbeno pomembnih, pa relativno omejenih dobrin) izjemno pomembna. Nedvomno je pravno urejanje na tem področju bistveno, ko gre za opredeljevanje položaja in pravic posameznika v odnosu do državnih upravnih organov; to področje ostaja pomembno, kljub temu da se v razvitem svetu funkcionalni upravni sistemi vse bolj deatizirajo.

Upravna znanost je relativno mlada (razvija se šele od 18. stoletja, svoj pravi razvoj pa doživlja šele v zadnjih desetletjih) in še ni dovolj uveljavljena – po svoji naravi pa je izrazito interdisciplinarna, saj sega na področje pravnih, politoloških, ekonomskih, organizacijskih in tudi še nekaterih drugih družboslovnih znanosti.

Pri nas se je pretežno razvijala v okviru pravnih znanosti, vendar je upravna znanost še relativno slabo razvita, zlasti pa še vedno ni povsem jasno vprašanje avtonomije upravne znanosti.

Da bi razrešili nekatera vprašanja njenega razvoja, bi bilo treba organizirati poseben posvet, na katerem bi presodili in opredelili vlogo upravnih znanosti v družbenih vedah (zlasti tudi njen odnos do pravnih znanosti, s katerimi je tes-

no povezana), saj je položaj upravne znanosti zdaj še slabši od položaja pravne znanosti.

Ta posvet naj bi opredelil tudi nekatere smernice za nadaljnji razvoj upravne znanosti na Slovenskem

26. V prihodnje bo nujno treba še nadalje spremljati položaj in razvojne perspektive pravnih znanosti na Slovenskem. To bi morala postati stalna praksa, ki bi omogočala sprotno reagiranje na negativne pojave in trende in ki bi gotovo prispevala k razvoju pravnih znanosti.

Odgovornost za spremljanje stanja in razvoja na posameznih področjih prava bi morale sprejeti tudi posamezne discipline prava in njihovi nosilci – tako na izobraževalnih in raziskovalnih institucijah kot tudi v praksi.

Posebno pozornost bo treba na področju pravnih znanosti posvečati oblikovanju novih paradigem, usmeritev vrednot in vrednostnih sistemov, ki so bistvene za nadaljnji razvoj prava:

– tu gre zlasti za vprašanja vrednot, ki so povezana s tem, da je vsako znanstveno raziskovanje (in to ne le v družboslovju) subjektivno pogojeno (gre za odnos med subjektivnim in objektivnim);

– za vprašanja znanstvenih metod, kjer se opaža približevanje raziskovalnih metod družboslovnih in naravoslovnih znanosti;

– za vprašanja redukcionalizma, ki poskuša vsa spoznanja omejiti do stopnje in obsega, ki omogočata obvladovanje in razumevanje problema;

– za upoštevanje zakona naraščajoče entropije (drugi zakon termodinamike), ki se bo verjetno izražal v tem, da se bodo morale spremeniti nekatere vrednote, ki so kot vrednota kopičenja bogastva veljale več stoletij; itd.